

Vid torget ligga vidare *Riksarkivet*, gamla Stenbockska huset, och *Riksgäldskontorets hus*, som tillhört Bengt Oxenstjerna, furst Hessenstein m. fl. och som med sina båda framskjutande flyglar, förenade af en stenmur med en port i midten, utgör en representativ stockholmsk stormansbyggnad från tiden omkring år 1700.

Utmed Riddarholmskanalen, där järnvägen genom staden går fram — byggandet af denna järnväg på 1860-talet medförde ett totalt omgestaltande af hela denna sida af Riddarholmen — ligga ett par ståtliga byggnader, *Riksarkivets nya hus* och *Norstedt & söners boktryckeri* (af Isæus), storartadt och monumentalt och pryddande sin plats. Ett stycke längre åt venster ligger vid kajen det så kallade *Birger Jarls torn*, en återstod af stadens befästningsverk. Det gamla, fasta tornet räknar sina anor senast från 1500-talet, om det ej är ännu äldre. Där förvaras nu en del af stadens arkiv.

Detta gamla torn jämte hofrättshusets båda rundlar med sina kopparhufvar och ämbetsverkens höga grå byggnadsmassor utefter hamnen gifva denna sida af Riddarholmen ett åldrigt och karaktärsfullt utseende. Nedanför de gamla husen lossas och lastas vid målarångbåtarna, som ha sina tilläggsplatser rundt öns ytterkant. Utan den trafik, ångbåtarna medföra, skulle Riddarholmen vara en tyst och stilla del af Stockholm.

Rundt Södermalm.

Söder om Mälaren och Saltsjön breder sig det högländta Södermalm med dess bergstupor och dess byggnader uppe på höjderna och på sluttningarna.

Där uppiifrån har man naturligtvis vidsträckta och vackra utsikter öfver Stockholm. Förr var Mosebacke den lättast tillgängliga och mest besökta utsiktsplatsen, på senare tid ha tillkommit de båda elevatorernas plattformar, hvarifrån ett omfattande panorama erbjuder sig. En af den stockholmsbesökande främlingens första utflykter gäller väl alltid någondera af dessa utsiktspunkter.

Från Skeppsbron eller Kornhamnstorg går man öfver en af de båda slussbroarna. Platsen ordnades i slutet af 1840-

talet, då de nuvarande slussarna byggdes af Nils Ericson. Strömfåran härstädes omtalas redan i gamla tider — enligt en sägen, hvilken tyckes bekräftas af nyare forskares under-

Karl Johans torg.

sökningar, uppgräfdes kanalen af norske konungen Olof den helige, som på den vägen räddade sig och sin i Mälaren innestängda flotta undan de förföljande svenskarna. Vatten-

draget blef sedan till minne af denna händelse kalladt Kungsundet.

Den ena af strömfärorna är nu öfverbyggd af en basarbyggnad. Mellan båda strömfärorna ligger *Karl Johans torg*, hvars medelpunkt upptages af en ryttarstaty af nämde konung. Statyn, ett präktigt konstverk af Fogelberg, aftäcktes den 4 november 1854.

Härifrån gå uppfartsvägarna till Söder öfver den gamla stadsgrafen, en lämning af stadens befästningsverk. De gå till en början upp till det lilla *Södermalmstorg*, där stadsdelens båda hufvudgator utmynna, långa, raka och lifligt trafikerade.

Strax på andra sidan stadsgrafen ligger det gamla *Stads-huset*, från slutet af 1600-talet, på sin tid en af Stockholms mest ståtliga och ansenliga byggnader. Den har under tidernas lopp blifvit använd till domstolslokal, fängelse, rysk och katolsk kyrka, läroverk och annat.

Framför gamla stadshuset reser sig »*Katarinahissen*» järnskelett, den först byggda af de båda elevatorerna, som nu lyfta stockholmarna upp till Södermalms höjder. Hissen är konstruerad af den dristige och skicklige ingenjören, kapten Knut Lindmark åren 1881—82. Höjden från marken upp till gångbron är 117 fot, själfva bron, som leder till Mosebacke torg, har en längd af omkring 500 fot, mellan två af dess stöd är spännvidden ej mindre än 280 fot.

Där uppfifrån platan har man en förträffligt orienterande och på samma gång imponerande

Katarinahissen.

utsikt öfver Stockholm. Man har under sina fötter ett rörligt lif på gator, torg och i hamnar. Den äldsta delen af staden intager panoramats midtpunkt med gråa massor af hus, hvarur Tyska kyrkans och Storkyrkans torn sticka upp. Af slottets grå fasad synes en skymt öfver hustaken, Riddarholmskyrkans järnspira höjer sig till venster, där bakom ligger Kungsholmen på andra stranden af Mälaren med Mariebergs byggnader på höjden och Konradsbergs hospitals hvita fasad. I Norrmalms stenmassa bildas hållpunkter för ögat af Klara kyrktorns kopparspira, telefontornet, liknande en jättestor fågelbur, som blifvit stäld uppe på hustaken, Johannes' kyrkas tegeltorn på höjden rätt i norr och där nedanför, något mera vesterut, Adolf Fredriks kupol. Där bortom synes den högt ligande Vasastadens hvita byggnader, observatoriet och Vanadislundens höjd med den kastell-lika vattenledningsreservoaren. Åt höger vidtager långt borta Östermalm med dess kyrkkupol och Strandvägen med dess rad af ståtliga byggnader. Närmare synes Blasieholmen med nationalmuseet. Skeppsholmen ligger inbjudande med grönska och stillhet, kastellet dekorerar måleriskt sin lilla klippholme. Där bakom synas Djurgårdens lummiga höjder med det röda tornet Bredablick, de båda måleriska klockstaplarna på Skansen, Beckholmen med skeppsdockorna och stränderna med sina villor bort till Mannilla och Sjötullen. Och segelleden utåt hafvet förlorar sig mellan holmar och stränder, liksom vesterut Mälaren gömmer sig mellan höjderna. På sjöarna är lifligt, stora ångare komma och gå, skutor och fiskarbåtar segla och ro fram, ångsluparna kila kvickt fram och åter.

Hissens närmaste omgifningar utgöra en af hufvudstadens mest trafikerade platser, en af knutpunkterna i det moderna Stockholm. Där går trafiken mellan Södermalm och »staden» utan afbrott, där är ett vimmel på de olika salutorgen och vid hamnarna. Man ser häruppiifrån rätt ner i fiskarhamnen med dess massor af skutor och roddbåtar och dess brokiga myller af fiskköperskor och säljande och man ser in i basaren under Karl Johans torg. Öfver Mälartorget kommer järnvägståget frambrusande på sin viadukt, glider ut på bron öfver Mälaren och försvinner med en gäll hvissling i den söderut ledande tunneln, som från stadsgrafen går under en stor del af Södermalm. Från Slussen glider ångspårvagnen upp för backen och in mellan husen vid Södermalmstorg. Alldeles nedanför hissen ligger *Stadsgården*, där en rad af

Hus vid Mariahissen.

fraktångare kantar kajen och där järnvägsvagnarna vänta på last. Dit tränga sig ock ångfärjorna, som gå från Kungsträdgården, fram, och där är saltsjöbanans lilla järnvägsstation, hvarifrån linien går omedelbart in i en tunnel, som bryter sig österut in genom bergen. Åt Stadsgården till avslutas dessa af ett lodrätt stup af ansenlig höjd, åstadkommet genom bortsprängning af bergsslutningen, som tog bort för mycket utrymme utefter lastningsplatsen.

Åt Mariasidan — stadsdelens vestra del — krönes berget af ett par tornprydda byggnader med liflig arkitektur, här förträffligt på sin plats och synliga vidt omkring. Under dem — där sedan mörkret inträdt ett par intensivt skarpa elektriska ögon lysa ut öfver vattenytan — ligger *Mariahissen*, dit båtar oupphörligt gå från Munkbrotorget och dit om vintern flottbroar leda öfver från staden.

Mariahissen byggdes i medlet af 1880-talet. Den visar ej sin järnkonstruktion för all världen som Katarinahissen gör, utan är inbyggd i ett prydligt hus, hvars öfre våning bland annat innehåller en restaurant och kafé, hvarifrån man ej bör försumma att betrakta utsikten. Den är ej så omfattande som från

Katarinahissen, men den är fullt ut lika vacker och kanske ännu mer målerisk.

Från Slussen går nedanför Mariahissen och bergsbranterna den genom utfyllnader

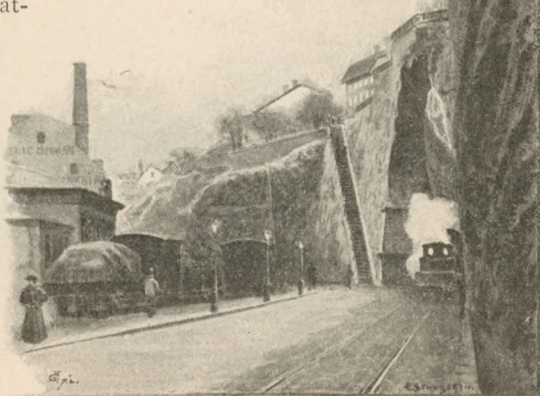

Bild från Stadsgården.

och utsprängningar åstadkomna strandvägen, *Söder Mälarstrand* kallad, som fortsätter i en jämt uppåt sluttande körväg, hvilken leder fram till Torkel Knutsons gata, där vägen är sprängd tvärs igenom bergen — ett storartadt och kostbart arbete.

Södermalm, som i kanske högre grad än någon annan af stadens delar gör skäl för namnet Stockholms arbetarekvarter, har i det längsta bibehållit en viss trefsam och gemytlig gammalstämning. Där stå solida borgarhus från förra århundradet, där synas fabriker och verkstäder i gammal stil, där finnas trädgårdar och trefliga gamla träkåkar i bergsskrefvorna med lusthus och flaggstänger. Där fins ock ett och annat adligt hus från 1600-talet, då Södermalm var på god väg att bli en fashionabel stadsdel, gamla byggnader med vapensköldar öfver porten, med flyglar och trädgård. Likaså finnas flera af de stora och vackra trädgårdarna kvar, som voro karaktäristiska för denna stadsdel. Men nu spränges där och rifves, nya och breda gator ha blifvit upplinierade och långa rader af femvåningshus byggda utefter dessa. Söder har moderniserat sig och följt med sin tid, fått många prydliga hus och mist sin förra karaktär af förstad, af ett mellanting mellan stad och land.

Götgatan, som går från Södermalmstorg till Skans tull, delar stadsdelen i två delar, hvilka efter de båda församlingarna kallas, den östra Katarina, den vestra Maria.

Strax i början af Götgatan (n:o 16 inne på gården) ligger, kringbyggt af relativt nya hus *Ebba Brahes forna palats*, där hon dog år 1674. Det har blifvit skadadt af våldeld och sedan nödtorftigt iståndsatt, af de terrasser och den trädgård, som omgifvit det, fins ingenting kvar — men fasaden med dess portal och trappa är väl bibehållen.

Ett stycke längre upp vid Götgatan synes på en bergsklack midt för Bangränden ett af de allra äldsta minnesmärken, som i Stockholm blifvit bevarade intill vår tid. Det är en tre meter hög sten med en bild i relieff af Kristus på korset samt två kvinnor. Denna sten jämte två andra, som under tidernas lopp försvunnit, restes på berget här nära intill år 1400 som en bot för de så kallade Kärplingemorden, det illdåd, Stockholms tyska borgerskap år 1389 föröfvade, då ett sextiotal af stadens svenska invånare blefvo innestängda och uppbända i ett trähus på nuvarande Blasieholmen. Platsen, där de tre stenarne restes, kallades Pelarebacken eller Golgata. Där lät Kristian Tyrann bränna Sten Sture den

Katarina kyrka.

ynGRES lik, som han låtit taga upp ur grafven i Riddarholmskyrkan, jämte de i Stockholms blodbad afträttade riddersmännens och prelaternas kroppar.

Under senare hälften af 1600-talet byggdes här *Katarina kyrka*, efter ritning af Jean de la Vallée. Efter en brand år 1723, som af den rikt utsirade barockkyrkan lämnade endast murarna kvar, fick den sitt nuvarande utseende — efter ritningar af Göran Adelcrantz — med det åttkantiga tornet, omgifvet af fyra smärre hörntorn och krönt af en smidig och lätt kupol. Kyrkans inre är vackert. Kupolens dekorering är af färsk datum.

Mellan Katarina kyrka och sjön krängla sig krokiga, backiga, smala gator fram uteder bergskammen och ändlösa trappor föra därifrån här och hvar ner till hamnen. Ett stycke vesterut, alldeles vid Katarinahissens landfäste, ligger *Mosebacke torg* med *Södra teatern* — byggd på 1850-talet — och *Mosebacke* trädgård med den berömda utsikten, som är ungefär densamma som från Katarinahissens plattform. Vid torget ses och navigationsskolans hus och vattenledningsverkets nya cistern för Södermalm, inbyggd i ett högt åttakantigt tegeltorn.

Ett stycke österut åter ligger uppe på bergsryggen *Ersta*, ett stort byggnadskomplex, omfattande sjukhus, diakonissanstalt, barnhem, hushållsskola m. m. Ersta kapell — fritt beläget på berget och synligt vidt omkring — har ty värr ett klumpigt och fult yttre.

Där nedanför ligger Södra varfvet, som jämte flera fabriker och verkstäder upplifvar denna utkant af staden. bort till Danviken — som förr var hospital men numera är en försörjningsanstalt — och till Barnängen.

Vid Hammarbysjö nära Skans tull ligga »stadens trädgårdar», ett ganska vidsträckt område med många växthus, hvilka under den kalla årstiden förvara den blomsterskatt, som om sommaren prunkar i våra parker, och med trädskolan, som förser avenyerna med färdiga alléer.

Vid Skans tull ligger stadens vattenledningsverk, hvars bassänger synas uppe på bergen ofvanför Årstaviken — en bassäng fins på norr på det berg, där Vanadislunden är anlagd, en i det nya vattentornet vid Mosebacke. Ett stycke utom tullen är Stockholms södra begravningsplats helt nyligen ordnad.

Till det moderna Södermalms byggnader höra äfven de

ståtliga palatslika *skolhus*, som där blifvit uppförda: Södra allmänna läroverkets byggnad liksom Katarina och Maria folkskolor. Stockholm räknade förra året 30 olika folkskolehus.

Äfven Maria sjukhus och Södermalms fattighus äro ståtliga moderna byggnadskomplex. Flera kapell och frikyrkor äro ock förlagda i denna stadsdel — vackrast bland dem är *Sankt Eriks katolska kyrka* vid Folkungagatan invid Götgatan, invigd 1892.

Mariasidan har redan sin park, *Tantolunden*, som är anlagd efter samma principer som de öfriga nya folkparkerna i Stockholm — med breda gångar, som i långsam stigning ringla sig uppåt rundt om höjden, där de sammanträffa i en utsiktsplatå. De ligga alla på förut kala och ogästvänliga bergshöjder, som med stor kostnad och möda blifvit betäckta med jord, besådda med gräs och planterade med träd. Mer än 20,000 träd äro utställda i den redan färdiga delen af Tantolunden.

Också i dessa trakter råder en liflig industriell verksamhet. Fabriker, mekaniska verkstäder, skeppsvarf kanta stränderna såväl vid Årstaviken som vid Liljeholmsviken.

Dit för från Södermalmstorg den långa *Hornsgatan* med dess fortsättning *Horntullsgatan*. Den passerar *Maria Magdalena kyrka*. Grundad af Johan den tredje, blef kyrkan fullt färdig först 1733; med sitt eleganta torn var då den en af de vackraste tempelbyggnader i staden. Sedan ödelades kyrkan af brand 1759, återställdes därefter i platt och nykter stil och fick i början af innevarande århundrade det fulaste torn nägon kyrka i Stockholm har.

På kyrkogården ses en gemensam grafvård öfver de båda här jordade skalderna Stagnelius och Nicander. I det invid kyrkogården belägna huset *Bellmansgatan* n:o 24 föddes Karl Mikael Bellman år 1740. Huset har likväl sedan dess blifvit påbyggt och moderniseradt.

Hornsgatan passerar sedan *Adolf Fredriks torg*, ganska nyligen planteradt med träd och omgifvet af moderna byggnader.

Ett stycke längre upp på Hornsgatan, där nu huset n:o 43 står, var Emanuel Svedenborgs enkla hem beläget. Den ryktbare religionsstiftaren och vetenskapsmannen ägde och bebodde denna tomt från 1743 till 1772. En järntafel med Svedenborgs porträtt och en inskrift, som påpekar platsens

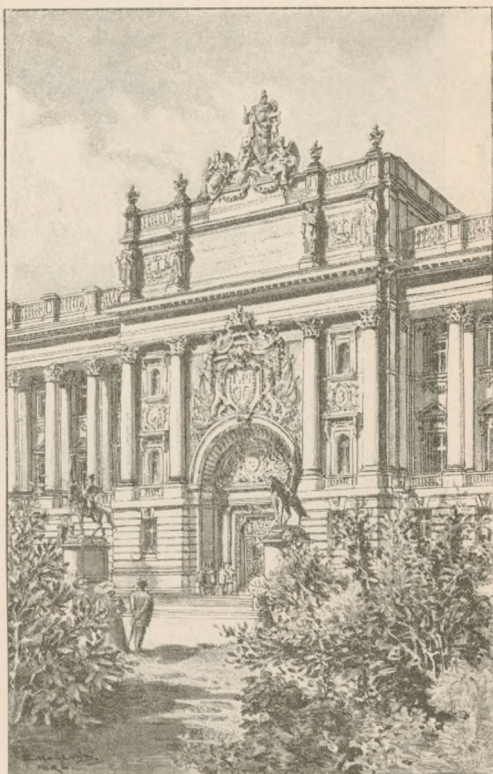
minne, är af nya kyrkans bekännare uppsatt på husets vägg. Ända till i fjor kvarstod på gården Svedenborgs ryktbara lusthus — det har nu blifvit flyttadt till Skansen.

Helgeandsholmen.

Stadsholmen står genom Norrbro, Vasabron och järnvägsbron i förbindelse med Norrmalm.

Vasabron är relativt ny — den fullbordades år 1878. Norrbro grundlades 1787 och var färdig 1797.

Helgeandsholmen — som i forna tider bestod af tre olika skär, — fick sitt nuvarande namn efter det »helgeandshus» — hospital och försörjningsinrättning för ålderstigna personer — som fans där under medeltiden. I nyare tider blef holmen bebyggd dels med privat-hus, dels med kungliga stallet, som upptog holmens mellersta del, dels med slaktarhus, fiskar-

Nya riksdagshusets hufvudportal.